

Handelingsprotocol overlijden en rouw

Dit protocol beschrijft hoe te handelen wanneer een leerling op of bij school overlijdt, een bericht binnenkomt van overlijden van een leerling of als een gezinslid van een leerling overlijdt.

Een leerling overlijdt op of bij school

- Eerst alarmnummer bellen voor hulpverlening (**eerste die ermee in aanmerking komt**)
- Gegevens moeten geverifieerd worden voordat de familie wordt ingelicht (**teamleider**)
- Familie onmiddellijk op de hoogte stellen. Dit doet de schoolleider (**rector**) in samenspraak met de huisarts en politie.
- Intussen zorgen dat de leerlingen die getuige zijn geweest van het ongeval niet bij de plaats van het ongeluk blijven maar naar school komen (**de aanwezige medewerkers**)
- Men (**teamleider**) gaat na of iedereen op school aanwezig is die er moet zijn.
- Leerlingen en leraren opvangen (**counselor, vertrouwenspersoon, mentor, teamleider**) op een plek waar ze hun verhaal kwijt kunnen. Iets te drinken aanbieden en een luisterend oor, dit werkt kalmerend.
- Slachtofferhulp inschakelen (**teamleider**) en/of externe hulpverleners die al een relatie met school hebben.

Een bericht van overlijden komt van elders binnen

Als een bericht niet afkomstig is van directbetrokkenen of bevoegden (bijv. politie) eerst nagaan of het klopt. De schoolleiding kan politie of huisarts bellen of eventueel familie zelf.

Belangrijk: de boodschap moet tot nader order zo mogelijk binnenskamers blijven tot een aantal zaken op een rij zijn gezet. Na de eerste schok zoveel mogelijk informatie verzamelen.

Zo snel mogelijk achterhalen:

- Wie is overleden?
- Wat is precies gebeurd?
- Waar en hoe?
- Wie is erbij betrokken?

De school moet continu telefonisch bereikbaar zijn!! (eventueel een extra persoon aanstellen bij de telefoon die kan beslissen welke telefoontjes belangrijk zijn)

Het vormen van een crisisteam

In het crisisteam moet in ieder geval iemand van de schoolleiding, de mentor en eventueel in deze situatie belangrijke anderen zoals counselor, orthopedagoog en externe deskundigen (slachtofferhulp, Team Jeugd, Schoolmaatschappelijk werk). Bij bepaalde beslissingen moet je ook de roostermaker betrekken.

Belangrijk: één persoon is eindverantwoordelijk (**schoolleiding**) en deze stemt de activiteiten van de verschillende mensen op elkaar af. Dit is zeker nodig bij het inschakelen van externe instanties.

Als de pers belangstelling toont dan een persvoorlichter aanstellen. Het is van belang dat er een goede communicatie is in de school. Ook de leerlingen vertellen hoe met de pers om te gaan.

Het crisisteam

Het crisisteam is verantwoordelijk voor:

- Informatie aan de betrokkenen
- Organisatorische aanpassingen
- Opvang van leerlingen en collega's
- Contacten met de ouders
- Regeling in verband met rouwbezoek en uitvaart
- Administratieve afwikkeling
- Nazorg van de betrokkenen

Eerste overleg

- Het crisisteam gaat met behulp van het draaiboek van de school de belangrijkste zaken coördineren.
- Een eerste kort overleg over wie wie informeert en de eerste opvang van klasgenoten.
- Personen en instanties die contact met de familie hebben moeten zo snel mogelijk op de hoogte worden gebracht.
- Nagaan of de verantwoordelijke personen (die in het draaiboek genoemd worden) ook daadwerkelijk hun taak kunnen oppakken.
- Aan het einde van eerste overleg een nieuwe afspraak maken.

Het verdrietige nieuws overbrengen

Het brengen van slecht nieuws (mentor) vereist een zekere mate van rust, tact en gespreksvaardigheid. De boodschapper moet beschikken over inlevings- en incasseringsvermogen. Hij mag zijn eigen emoties laten zien. Leerlingen mogen merken dat hij ook verdriet heeft.

- Ga na of je het alleen aankunt, vraag zo nodig een collega je te ondersteunen.
- Bereid je altijd voor: wat ga je zeggen en hoe, welke effecten kun je verwachten.
- Begin met een inleidende zin maar breng het bericht vervolgens zonder eromheen te draaien.
- Geef in eerste instantie niet teveel informatie ineens.
- Geef voldoende tijd voor emoties.
- Voeg zo nodig informatie toe maar houd je bij de feiten.

Belangrijk: neem de tijd en luister goed. Als emoties oplopen **INGRIJPEN!** Wanneer heftige reacties te verwachten zijn dan is het raadzaam Slachtofferhulp in te schakelen. Deze kan adviseren hoe de boodschap overgebracht kan worden.

Wanneer de emoties wat luwen en de leerlingen vragen hoe het verder moet, kun je overstappen naar de volgende informatie:

- Hoe verloopt contact met de familie.
- Hoe worden afspraken gemaakt over rouwbezoek en uitvaart.

- Vertel dat de ouders per brief geïnformeerd worden.
- Vertel bij wie de leerlingen terecht kunnen voor een persoonlijk gesprek.
- Zeg dat in principe alle reacties goed zijn, moet de leerling huilen dan is dat prima, hoeft dat niet, dan is dat ook goed.
- Vertel dat sommige mensen veel voelen, bij anderen is het minder.
- Vertel iets over de beschikbaarheid van het lokaal en wanneer de school open is.
- Vertel hoe de komende dagen ingevuld worden.

Heb aandacht voor de emoties van de medewerker

Het is belangrijk om inzicht te hebben in hoe ze zelf tegen de dood aankijken en met verdriet omgaan. Het vereist een professionele houding, steeds een balans zoeken tussen afstand en nabijheid. Dit betekent dat de medewerkers zich bewust moeten zijn van hun eigen gedachten en gevoelens ten aanzien van de dood.

Medewerkers kunnen zich de volgende vragen stellen:

- Hoe kijk ik aan tegen sterven?
- Waarmee associeer ik de dood?
- Welke eerdere ervaringen komen bij mij naar boven?
- Welke invloed hebben die op mijn begeleiding van leerlingen?
- Hoe kijk ik aan tegen een zelf gekozen dood?
- Hoe was mijn relatie met de overleden leerling en op welke wijze beïnvloedt deze mijn wijze van optreden?
- Kan ik de begeleidingssituatie aan of kan ik beter om hulp vragen?

Je hoeft als medewerker niet bang te zijn voor de emoties van de leerlingen. Je hoeft niet iedereen te troosten, ze kunnen elkaar goed troosten. Dit kan ook stilte zijn, wel doorbreken wanneer stilte niet meer functioneel is bijv. benoemen dat het een schok is of een gedicht lezen. Het is belangrijk om goed voor jezelf te zorgen en steun te zoeken bij anderen.

Organisatorische aanpassingen

- Aan roostermaker/dagrooster doorgeven (overleggen) welke roosterafwijkingen er zijn bv. mentor vrij roosteren.
- Een rustige ruimte aanbieden (roostermaker aangestuurd door teamleider) voor alle mensen om gewoon te kunnen praten of gewoon bij elkaar te kunnen zijn: bescherming en privacy, geeft ruimte voor emotie, andere leerlingen worden niet geconfronteerd met mogelijk heftige emoties.
- Zorgen voor informatie aan ouders en voor begeleiding als leerlingen perse naar huis willen.
- Activiteiten op school, zoals feesten, diploma-uitreiking, proefwerken en dergelijke beoordelen op hun merites en zo nodig uit-/afstellen.

Belangrijk

- Schoolleiding kan school enkele uren (buiten schooltijd) openhouden bijv. in de avonden en weekend (teamleider licht ondersteunend personeel in)
- Verder beslissen over de lessen (directie) op de dag van de uitvaart. Iedereen moet de mogelijkheid hebben om naar de uitvaart te gaan.
- Naast de uitvaartdienst eventueel ook afscheidsdienst op school houden (crisisteam)

Contacten met ouders van de overleden leerling

- Neem dezelfde dag nog contact op. (Zeg dat je niet weet wat te zeggen i.p.v. niets van je laten horen)
- Maak een afspraak om de ouders te bezoeken. Bij het eerste bezoek moet de teamleider/conrector aanwezig zijn. Deze taak kan in principe niet gedelegeerd worden, Voor de ouders betekent dit gebaar dat hun kind van belang is geweest op school, ook al kende de teamleider/conrector het kind niet. Daarnaast gaat de mentor mee en eventueel andere personeelsleden die een nauwe band met het kind hadden.
- Praktische zaken voor een tweede gesprek. De mentor kan dan vragen wat de school voor de ouders kan betekenen. Ook wensen en ideeën van de leerlingen naar voren brengen en met ouders overleggen wat wel en niet kan. Afspraken maken over bijv.:
 - o Rouwadvertentie van de school
 - o Condolancebezoek van collega's en leerlingen.
 - o Rouwbezoek thuis wanneer leerling thuis is opgebaard of bezoek aan het mortuarium
 - o Bijwonen van de uitvaart
 - o Afscheidsdienst op school

Contact met de ouders van de andere leerlingen

De ouders van de andere leerlingen worden zo spoedig mogelijk schriftelijk op de hoogte gebracht van het overlijden. In de brief staat wie overleden is, eventueel als gevolg waarvan; hoe de zorg en de nazorg op school geregeld is; wie de contactpersonen op school zijn; welke roosterwijzigingen plaatsvinden. Wanneer de gegevens bekend zijn, kan de brief informatie bevatten over rouwbezoek en het bijwonen van de uitvaart.

Je zou de ouders ook informatie kunnen geven over mogelijke reacties bij rouw of signalen van slechte verwerking van het verdriet.

De dagen tussen overlijden en de uitvaart

- Zorg dat de leerlingen rustig bij elkaar kunnen zitten in de speciaal daarvoor gereserveerde ruimte.
- Maak zo nodig gebruik van speciale lessen om met de leerlingen te praten over hun gevoelens en te werken aan het afscheid nemen. Aandacht besteden aan rituelen, moedig de leerlingen aan om erover te praten met anderen, om samen te lachen over wat je samen hebt meegemaakt en om iets te bewaren dat je herinnert aan deze klasgenoot. Vraag aan de leerlingen wat hen de vorige keer geholpen heeft om minder verdrietig te zijn. Is er iemand (geweest) die hen daarbij geholpen heeft. Het laat zien dat er uitzicht is, dat het mogelijk is met zo'n verlies om te gaan en ermee te leren leven.
- Ga, in overleg met de ouders van de overleden leerling, met de leerlingen aan het werk om bijdragen te leveren voor de dienst(en). Bijv. mooie teksten zoeken of schrijven, zelf muziek maken, geld inzamelen voor bloemen of iets wat ouders fijn zouden vinden, tekst voor rouwadvertentie, taken bijv. beheren van condoleanceregister, dragen van bloemen, dragen/begeleiden van de kist (dit alles in overleg met ouders en uitvaartbegeleider.
- Spreek af wat de leerlingen verder voor taak kunnen hebben bij de verschillende diensten.
- Bereid condolance-en rouwbezoek voor met de leerlingen; wat staat hen te wachten, hoe ziet een overledene uit, hoe voelt hij aan
- Controleer zo nodig of de overleden leerling toonbaar is alvorens met de andere leerlingen op rouwbezoek te gaan.
- Bereid ook het bijwonen van de uitvaart goed voor. Vertel de leerlingen zoveel mogelijk wat ze kunnen verwachten.

- Organiseer eventueel, in overleg met de ouders, een afscheidsdienst op school om zoveel mogelijk leerlingen de kans te geven afscheid te nemen.
- Vang de leerlingen na de uitvaart op om nog even na te praten.

Belangrijk: er zijn leerlingen bij wie eerdere ervaringen naar boven komen. Neem de tijd om deze ervaringen te bespreken. Je kunt dit activeren door vragen te stellen bijv. wie heeft er al eerder meegemaakt dat iemand doodging, wanneer, wat weet je daar nog van. Extra aandacht/opvang voor leerlingen die niet zo lang geleden een zwaar verlies geleden hebben.

Wanneer de meest dringende vragen zijn gesteld en de heftigste emoties wat zijn geluwd dan kan een stapje gedaan worden naar het proces van afscheid nemen door bijv.:

- In een kring vragen (evt. schriftelijk) aan de leerlingen wat ze nog tegen hun overleden klasgenootje zouden willen zeggen.
- Gedichten opzoeken, zelf laten voorlezen of door een docent en vragen wat hen zo aanspreekt in het gedicht
- Laat leerlingen een verhaal of tekening of gedicht maken.
- Een brief schrijven aan de ouders of een laatste brief aan overleden klasgenoot.
- Bijdragen bundelen en aan ouders van overleden leerling geven. Leerlingen moeten dit wel vooraf weten!

Afscheidsdienst op school

Deze bijvoorbeeld een dag voor de uitvaart houden. Ouders en familieleden uitnodigen.

- Foto's, kaars, mooie muziek
- Gedichten, verhaal voorlezen

Na de afscheidsdienst kunnen de lessen voor de meeste leerlingen gewoon doorgaan. Docent kan kort ingaan op reacties. Klasgenoten kunnen naar een speciale ruimte teruggaan en daar napraten.

Nazorg

- Probeer zo mogelijk de dag na de uitvaart weer te starten met de lessen
- Op korte termijn met ouders terugkijken naar het afscheid van hun kind en de rol van de school (mentor en teamleider).
- Let op signalen van een stagnerend rouwproces bij leerlingen
- Organiseer zo nodig gerichte activiteiten om het rouwproces te bevorderen zoals schrijven, tekenen of het werken met gevoelens.
- Let speciaal op risicoleerlingen zoals leerlingen die al eerder verlies geleden hebben.
- Geef leerlingen die veel moeite hebben met het verwerken van het verlies individuele begeleiding.
- Sta af en toe stil bij de herinnering aan de gestorven leerling.
- Besteed aandacht aan speciale dagen zoals de verjaardag en de sterfdag van de overleden leerling.
- Denk ook aan contact met de ouders op die dagen.

Administratieve afronding

- Teruggeven van persoonlijke bezittingen zoals proefwerken, werkstukken, spullen uit het kluisje en dergelijke.

- Financiële afwerking zoals schoolgeld, boekengeld en dergelijke.
- De leerling als leerling uitschrijven.

Overlijden van iemand uit het gezin van een leerling

Wat te doen

- Een kaartje sturen, huisbezoek, aanwezigheid van de mentor bij de uitvaart
- Informeer regelmatig naar de situatie
- Goede opvang (met probleem altijd bij iemand terecht kunnen)
- Laat in ieder geval iets horen!

Terug in de klas

De mentor kan met de leerling bespreken op welke manier deze weer terugkomt in de klas bijvoorbeeld:

- Leerling vertelt zelf wat er gebeurd is.
- Samen met mentor in de klas gaan en mentor vertelt wat er gebeurd is.
- Mentor gaat zonder de leerling de klas in om klasgenoten te vertellen wat er gebeurd is
- De ouder(s) komt/komen mee en vertellen samen met zoon/dochter wat er gebeurd is.
- Daarna, naar de wens van de leerling, starten met de les of verder spreken over de gebeurtenis (kringgesprek).

Het schoolleven gaat gewoon door

Belangrijk: het is nodig dat leraren het verlies erkennen om de verbinding weer met school te kunnen maken. In het gezin van de leerling zijn de andere gezinsleden vaak zo bezig met hun eigen rouw dat ze niet in staat zijn de jongere te ondersteunen. En de jongere beschermt de ouder, bang dat deze weer verdrietig wordt. Daarom is een docent of mentor als vertrouwenspersoon zo belangrijk!

Erkenning en herkenning

Begrip en erkenning is wat de meeste rouwende leerlingen willen. Voor leraren is het lastig om te weten of ze wel of geen aandacht moeten geven aan een rouwende leerling. Wanneer ze in staat zijn om op een subtiele manier aandacht te geven, voelt de leerling zich erkend en herkend. Wel rekening houden met maar niet anders behandelen.

Belangrijk:

Voor leraren is het belangrijk om de volgende vragen te onderzoeken:

- Waar vind ik emotionele steun
- Wat zijn mijn beperkingen
- Hoe vraag ik hulp als dat nodig is

Leraren kunnen van meer betekenis zijn dan zij in eerste instantie denken!

Ze vormen belangrijke personen in de dagelijkse leefwereld van jongeren en jongeren verwachten iets van hen. Leraren kunnen een stevig ankerpunt vormen in de kwetsbare, pijnlijke en chaotische wereld van de rouwende jongere.